

Njegošologija kot slovanska duhovna dediščina*

Vladimir Osolnik, Zgodovina književnosti o Petru II Petroviću Njegošu, Črnogorska akademija znanosti in umetnosti, Podgorica 1999

Njegošologija kot interdisciplinarno znanstveno področje /v okvirih literarne vede/ se je začelo s priporočili Vuka Stefanovića Karadžića, ki je mladega črnogorskega arhimandrita predstavil kot nadarjenega pisatelja v pismih klasicistu Luki-janu Mušickemu leta 1832, in se nadaljevala z njegovo knjigo *Montenegro und die Montenegriner*, izdano v Stuttgartu in Tübingenu l. 1837, ter z zgodnjimi deli Teodora Pavlovića, Mata Topalovića, Giovannia Franceschia, Stanka Vraza, Jovana Subotića, Djordja Maletića in Ivana Macuna še v času pesnikovega življenja in seveda z deli mnogih drugih uglednih avtorjev po pisateljevi smrti /Stefana Mitrova Ljubiše, Jovana Ristića, Frana Miklošića, Vatroslava Jagića, Stojana Novakovića, Nićifora Dučića, Vuka Vrčevića, Pavla Rovinskega, P. A. Lavrova, Milana Rešetarja, Djura Šurmina/. Če se podredimo avtoriteti številki, potem lahko ugotovimo, da je bilo od prvih Karadžićevih pisnih priporočil (1832) do današnjega dne (*Enciklopedija o Njegošu*, 1999) objavljeno več deset tisoč bibliografskih enot; prizadevni bibliograf in bibliognost Dobrilo Aranitović nas seznaja, da je bilo od prve samostojne publikacije o Njegošu /Jovan Subotić, 1851/ do Osolnikove knjige /1999/ objavljenih nad 170 samostojnih monografij, zbornikov in izbranih del oz. strani, posvečenih Njegošu. Če temu dodamo tisoče komentarjev njegovih literarnih del /od prvega izpod peresa S. M. Ljubiše, 1864, preko vrste zapisov Milana Rešetarja, 1892–1941, do Slobodana Tomovića, 1986–1999/ in številnost znanstvenih zvrsti oz. področij, ki se ukvarjajo s pomembno Njegoševo osebnostjo, njegovim delom ter s časom, v katerem je živel, je povsem na dlani dejstvo, da gre v njegovem primeru za avtentični duhovni izziv na različnih področjih humanističnih dejavnosti in za neprimerljivo ustvarjalnost, ki s časom ne usiha, temveč postaja vedno bolj intenzivna.

Slovenski literaturolog, slavist in jugoslavist Vladimir Osolnik, profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v doktorski disertaciji, napisani in uspešno zagovarjani pred desetletjem, ki je tu objavljena v predelani obliki, prirejeni našemu (črnogorskemu in srbskemu, jugoslovanskemu in srbohrvaškemu) receptivnemu modelu, se je lotil kompleksnega, odgovornega in apodiktčno težko razrešljivega dela oz. naloge, to je prikazati, povzeti in ovrednotiti vrhunce dosežkov njeošologije v XIX. in XX. stoletju iz celovite literarnovedne oz. literarnozgodovinske perspektive. Že pri prvem srečanju z njeošologi in njeošologijo ne le kot delom vede o književnosti, temveč tudi drugih, bolj ali manj sorodnih duhovnih dejavnosti, zlasti tistih, ki jih uvrščamo med humanistične družbene in kulturno-zgodovinske znanosti, se je avtor zavedel, da je

* Prevod besedila /recenzije/ o knjigi Vladimira Osolnika *Istorija književnosti o Petru II Petroviću Njegošu* /Črnogorska akademija znanosti in umetnosti, Podgorica 1999, 310 strani/ izpod peresa Radomirja V. Ivanovića, akademika in profesorja južnoslovanskih književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Novem Sadu, Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1999; god. 176, knj. 465, sv. 4, april 2000, strani 505–510.

literarna zgodovina kot del znanosti o književnosti nezadostna, da bi odgovorila na apriorno zastavljen cilj oz. sistem ciljev, kot je nezadostna tudi literarna veda v svoji celoti /teorija, zgodovina, kritika/. Zaradi tega je od prvih strani v svoji obsežni monografiji potrebno pozornost namenil tudi historiografiji, zgodovini idej, kulturni zgodovini, filozofiji, psihologiji, sociologiji, jezikoslovju in folkloristiki, saj se je zavedal, da se tudi ob upoštevanju teh razsežnosti Njegoševga dela ne da dokončno analizirati v vseh podrobnostih in vseh pomenih oz. izčrpati številne prepletene pomene »brez ostankov«.

Svojo monografijo je razdelil na osem delov, med katerimi osrednjo težo nosita četrti in peti del /strani 145–257/, kjer avtor razpravlja o reprezentativnih študijah in monografijah naših /južnoslovanskih/ in tujih njegošologov. S tem je v najširši koncentrični krog uvrstil določeno število razrešljivih vprašanj in tudi nerazrešljivih aporij, ki jih je po natančnem procesu izkustvenega preverjanja ponovno izrecno omenil na koncu knjige /v sedmem poglavju pod naslovom *Nerazrešena vprašanja njegošologije*, strani 281–290/. Ob tem je opozoril na vrsto t. i. »večnih vprašanj« s področja filozofije, estetike in znanosti o književnosti, prisotnih tudi v razslojenem, romantično-herojskem epu *Gorski vijenac* /1847/, ki se kot središčna točka mnogih hotenj, tokov in miselnih križanj nahaja v epicentru avtorjevega zanimanja. Obilica problemov in aporij v njegošologiji istočasno pomeni tudi potrditev oz. dokaz o kontinuiranem razvoju znanosti o književnosti, ki je evidenten in hkrati še vedno nezadosten, da bi zadovoljil vse narasle duhovne, kulturne in literarnovedne potrebe.

Kot začetno idejo je Osolnik determiniral *idejo o duhu epohe*. Ko je analiziral globalne ideje časa, je opozoril na proces interference različnih ustvarjalnih paradigem v prvi polovici XIX. stoletja in nato tudi na procese interference klasicizma, predromantike in romantike. Z dajanjem prednosti relacijski nad substancialno teorijo oz. teoretični nad uporabno imanentno ravno analize, je Osolnik v tem delu monografije stvarno evidentiral »katalog stilskih lastnosti« obravnavanih oz. naštetih stilskih formacij, in sicer v okviru svojih prizadevanj, da bi v lastnih sodbah in mnenjih upošteval dva kriterija: »kriterij učinkovitosti« in »logos povečanega učinka«; pri tem je bil tu in tam manj uspešen.

Razprava o klasicizmu, predromanitiki in romantiki je zapletena tudi zato, ker o tej problematiki potekajo dialogi z različnimi vrstami diskurzivne prakse. Razen povsem jasnih literarnoznanstvenih kategorij, ki jih lahko upoštevamo kot »samo po sebi razumljivo izhodišče«, se tu uporabljajo izvenliterarne in izvenliterarnoznanstvene kategorije, kot so to npr. *preporod*, *antropološka odkritja*, *nova renesansa* ipd. Zaradi tega ostajajo razmeroma nenatančne kategorije »nacionalna romantika«, »herojsko-patriarhalna romantika«, »meščanska romantika«, ki se pojavljajo namesto čistih literarnozgodovinskih pojmov in kategorij, kot so »protoromantika« /za nerazvito romantiko/, »folklorna romantika« in »razvita romantika«. Takšna periodizacija olajšuje spremljanje geneze romantike v nacionalnih in nadnacionalnih okvirih ter spremljanje ustvarjalne metamorfoze tako v opazovanju določene generacije literarnih ustvarjalcev, ki so jih vodila enaka literarna načela, kot tudi glede posameznih zaokroženih literarnih opusov /npr. Njegoševa metamorfoza obsega tri obdobja: 1828–1836, 1836–1844 in 1844–1851/.

Nič manj zapleten in zahteven ni tudi drugi obdelani problemski krog, namenjen definiciji posameznih področij znanosti o literaturi in njihovim medsebojnim razmerjem, kot tudi ugotavljanju genoloških determinant posameznih Njegoševih del. V tem oziru je posebej zanimivo Osolnikovo stališče glede historizma v splošnem pomenu tega pojma in tudi ožje, glede historizma v znanosti o književnosti. Kot je znano, se je kriza historizma začela v svetovnih razsežnostih v štiridesetih letih in je trajala nekako do osemdesetih let. Vendar je bila v južnoslovanskih književnostih in tudi znanostih ta kriza prevladana s podaljševanjem t. i. »zgodovinske kritike«, katere pobudnik je bil Pavle Popović (1901, 1915, 1939) in ki so jo v srbski znanosti o književnosti nadaljevali številni literarni zgodovinarji /od Tihomira Ostojića (1911) do Miroslava Pantića (1998)/, kot tudi v črnogorski znanosti o književnosti /od Trifuna Djukića (1939) do J. M. Milovića

(1988)/. Osolnik s konkretnimi primeri ilustrira misel, da so se prav v času krize historizma pojavile serije študij in monografij s področja njegošologije, obogatene s celo vrsto različnih novih dejstev in spoznanj. To je sicer razvidno tudi v času zadnjih dveh ali treh desetletij po obnovi historizma in nastanku novih znanstvenih zvrsti, med katerimi je tudi *teorija zgodovine književnosti* /v delih Klavdija Giljena *Književnost kot sistem — Prispevki za teorijo zgodovine književnosti*, 1971, in Klaus Uliha *Teorija literarne zgodovine — Načela in paradigme*, 1982/.

Po kratki obravnavi oz. razpravljanju o duhu narodnjaštva, lastnem narodnem jeziku in o narodni ustni tradiciji (v pomenu slovanski ljudski jezik, ustno slovstvo in izročilo) se je Osolnik disciplinirano odločil, da ne bo razširjal tematike in motivike v smeri novih »polj duha«, ki so se mu tako izdatno sama po sebi ponujala, in se je lotil najprej klasifikacije, nato pa imanentne interpretativne analize znanstvenih študij ter monografij o Njegošu in *Gorskem vijencu*.

V njih so namreč zajeti najvišji analitični dosežki njegošologije.

Avtor jih je razdelil v sedem krogov.

- Prvi krog obsega študije in monografije filološkega značaja. Že na osnovi preglednega izbora del je razvidno, da avtor spoštuje in upošteva kronološko in vrednostno načelo, ker že postopek izbiranja sam po sebi kaže na predhodno argumentirano vrednotenje. Analiza v tem krogu je namenjena študiji Svetislava Vulovića /1877/ in monografijam P. A. Lavrova /1877/, Pavla Popovića /1901/, Jovana Deretića /1969/, knjigam Jevta M. Milovića /1939, 1972, 1982/ in Ljubomira Durkovića - Jakšića /1951/.
- Drugi krog obsega lingvistične in tekstološke monografije, zlasti natančno tiste, v katerih so avtorji svojo skoncentrirano pozornost namenjali opisovanju in komentiranju ohranjenega dela manuskripta *Gorskega vijenca* /do 1528. stiha/, kot sta knjigi J. M. Milovića /1982/ in Živka Brkovića /1987/. Na področju leksikografije je Osolnik povsem upravičeno poudaril pomen obsežnega in natančnega znanstvenega dela, dvodelnega slovarja, *Rečnika Njegoševog jezika*, ki ga je s sodelavci pripravil Miodrag Stevanović /1983/, in sicer glede na to, da so zahtevna dela te vrste maloštevilna oz. zelo redka /npr. v slovenski literarnojezikoslovni vedi obstaja le po zasnovi enakovreden slovar Prešernovega jezika (Petra Sherberja)/. Premalo pozornosti je avtor zaradi svojih vnaprejšnjih oz. apriornih opredelitev namenil knjigam Danila V. Vušovića /1930/, M. Stevanovića /1990/ in Aleksandra Mladenovića /1989/.
- Tretji krog je namenjen primerjalnim monografijam, ki prav gotovo znatno razširjajo tematska polja literarnega znanstvenega zanimanja in preučevanja. Gre za raziskovanje kontaktnih vezi /spodbud, dotikov in vplivov/, od Homerja do Njegoševih sodobnikov /Puškina in Byrona, katerih portreta je črnogorski pesnik postavil nad svojo delovno mizo/. Za paradigmatске obrazce šteje Osolnik knjige Aloisa Schmausa /1925/, Maximiliana Brauna /1963/, Ljubomira Durkovića - Jakšića /1961/ in Krunoslava Spasića /1991/. Res je škoda, da v tem oddelku niso natančneje obravnavane knjige Vasilija Tomovića *Rast bogova i titana* /1987/, v kateri avtor razpravlja o Hesiodovi *Teogoniji*, epu *Mahabharata*, Miltonovem *Izgubljenem raju* in Njegoševem filozofsko-alegoričnem epu *Luča Mikrokozma* /1845/, in Dušana Puhala *Milton i njegovi tragovi u jugoslovenskim književnostima* /1966/; kot je zapisala Isidora Sekulić, je imel Milton pri pisanju svojega epa pred očmi *doktrino*, Njegoš pa vizijo.
- Četrti krog obsega filozofske monografije, čeprav te, strogo žanrovsko vzeto, ne spadajo ne v zgodovino književnosti ne v znanost o književnosti, čeprav seveda v veliki meri pomagajo pri tolmačenju in razumevanju Njegoševga dela kot dodatna oz. »stranska osvetlitev«. Monografije niso analizirane v enaki meri, kar v očitni odvisnosti od avtorjevih predispozicij. Na koncu velja poudariti, da si samo monografije Nikolaja Velimirovića /1911/, Milana Rakočevića /1940/, Branislava Petronijevića /1916/ in Slobodana Tomovića /1975/ zaslužijo epitet filozofske, medtem ko je knjiga Dimitrija Kalezića /1976/ namenjena obravnavi etičnih vprašanj.

- Peti krog obravnava je namenjen heterogenemu žanru — filozofsko-antropološkemu. Zajema le eno monografijo, in sicer delo Vladimira Dvornikovića *Karakterologija Jugoslovena* /1939/, čeprav bi po našem (Ivanovičevem) mnenju morale dobiti prednost monografije Jovana Cvijića in Jovana Erdeljanovića /zlasti še njegova nenadomestljiva knjiga *Stara Crna Gora — Etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena*, 1926/.
- Šesti krog tvorijo biografske monografije, med katerimi je Osolnik izbral knjige Vuka Vrčevića /1876/, Milorada Medakovića /1882/, Pavla Popovića /1926/, Vida Latkovića /1963/, Jevta M. Milovića /1974/, Vojislava Nikčevića /1978/ in Miodraga Popovića /1984/. Polno mero svojega lastnega analitičnega daru je slovenski njegošolog pokazal prav tu, v analizi posameznih znanstvenih monografij, ki jih je sprejel za reprezentativne /npr. P. Lavrova, za katerega je Jagić zapisal, da predstavlja »kriterij za znanstveno delo«, Jovana Deretića, Pavla Popovića, Pera Slijepčevića, Miodraga Popovića, Vida Latkovića, kar se delno opaža tudi v povišani intonaciji ter spremenjenem slogu in jeziku/; ter
- sedmi krog, v katerega sta kot reprezentativna vzorca uvrščeni le dve monografiji: Isidore Sekulić /1951/ in Milovana Djilasa /1988/. Nasprotno od drugih, prejšnjih avtorjevih uveljavljenih definicij se nam pričujoča ne zdi popolna oz. sprejemljiva, ker obeh navedenih monografij ne moremo poimenovati za »esejistični monografiji« samo zato, ker da njuna pisatelja gojita oz. obvladujeta erudicijo /učeno esejistiko/: kot originalna ustvarjalca razgrinjata tudi imaginacijo in intuicijo, kar štejemo (Ivanović) za prednost in ne za omejevanje. Torej, I. Sekulić in Djilas istočasno zapisujeta svoje znanje in svojo ustvarjalno nadarjenost, »znanje i umjeće«. V avtorjev (Osolnikov) dolg bi lahko, če govorimo hipotetično, všteli tudi zahtevo, da nam napiše nadaljevanje svoje knjige /za leta 1990–2000/, in sicer povsem upravičeno glede na nastale desetine novih naslovov in izdaj s področja njegošologije, med katerimi ob tej priložnosti poudarjamo samo Zbornik 27 znanstvenih prispevkov o Njogošu /CANU — SANU, 1995/, *Filozofsko-bogoslovski pojmovnik Njogoševog djela* izpod peresa Slobodana Tomovića /1995/, knjigo *Njgoš i antika* avtorja Mirona Flašara in delo *Poetika Gorskog vijenca* Milosava Babovića /oba naslova sta izšla leta 1997/.

Kot izboren poznavalec problematike, o kateri razpravlja, se Osolnik zaveda, da mora biti v vsaki vrsti njegošološko zasnovane znanstvene razprave zastopano tudi polemično stališče, najprej zaradi obilice aporij in odprtih problemov, nato pa tudi zaradi raznovrstnosti metoloških pristopov posameznih avtorjev. Tako je svoj polemični dar upravičeno usmeril proti gostobesedni apologetiki, zlasti neargumentirani, in proti mitologiji, ki se je spletla okoli Njogoša in njegovega dela. V svoje delo zato vnaša, in sicer kar na več mestih, tudi kritične poudarke iz stališč njegošologov /Djordja Maletića, Milana Rešetarja, Pavla Popovića in drugih/, polemizira z nekaterimi nesprejemljivimi stališči — in tudi sam ponuja dovolj priložnosti bodočim analitikom, da stopijo v polemiko z njim, kar je sicer povsem naravna usoda slehernega njegošologa /od geneloških sodb in mnenj do ocenjevanja posameznih del, ki so vrednostno sporna/. Ta razsežnost po našem mnenju pomeni čar Osolnikove monografije, saj prinaša tako aktualnost in izzivalnost predstavljenih razmišljanj in stališč, kot tudi avtorjevo pripravljenost, da tvega v oceni in vrednotenju posameznih pojavov, procesov in del.

Vladimirju Osolniku bi bilo treba na koncu tega zapisa izreči priznanje za hrabrost, da je nase prevzel breme povzemanja tako obsežne in kompleksne problematike, ki bi sama po sebi terjala več posameznih knjig, kot tudi za pripravljenost, da je po dolgoletnem raziskovalnem preučevanju bralcem ponudil sumarni pregled ustvarjalnih in intelektualnih naporov njegošologov v dolgem časovnem obdobju, ki zajema celo stoletje in pol. Kot znanstvenik z opazno delovno in intelektualno energijo, evidentno odprtostjo za vse raznotere manifestacije duha na diahroni in sinhroni ravlini, je Osolnik izpolnil a priori določene cilje ali celo sistem ciljev. Če k temu dodamo, da je iz monografije izpustil nekaj delov poglavij /receptcija Njogoševoga dela v Sloveniji/ in opustil inkorporiranje drugih svojih prispevkov iz njegošologije /npr. o razmerju Frana Miklošiča in

Njegoša, ter prištejemo njegovo večletno pedagoško delo profesorja južnoslovanskih književnosti, nam preostane le, da se mu javno zahvalimo za trud in ljubezen, ki jo je vložil v monografijo o Njegošu, za preseganje mnogih sporov, eksistencialnih in drugih težav, ki nas spremljajo na koncu tega tisočletja, za zблиževanje južnoslovanskega duhovnega prostora in za vzpostavlanje mostov razumevanja med književnostmi in znanostmi slovanskih narodov.

Osolnikova knjiga je neposreden dokaz duhovne sorodnosti južnoslovanskih narodov, njihovih kreativnih in intelektualnih zmogljivosti: po zaslugah njegošologije in njegošologov, kakršen je slovenski znanstvenik, imamo priložnost uživati ob neskaljenih darovih južnoslovanske duhovne dediščine.

Radomir V. Ivanović
Filozofska fakulteta v Novem Sadu
 Prevedel: **Vladimir Osolnik**